

પાઠ ૩. માંગ

પ્રશ્ન ૧ - માંગનો અર્થ આપો.

સામાન્ય ભાષામાં કોઈ પણ વસ્તુ ખરીદવાની ગ્રાહકની ઇચ્છાને માંગ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. પરંતુ અર્થશાસ્ત્રની પરિભાષામાં ઇચ્છા અને માંગ વચ્ચે તફાવત છે. ઇચ્છા એ માંગનું કેન્દ્રબિંદુ છે. પરંતુ બધી ઇચ્છા માંગ કહેવાતી નથી.

અર્થશાસ્ત્રની પરિભાષામાં કોઈ ચોક્કસ સમય અને કિંમતે ગ્રાહકની વસ્તુ ખરીદવાની ઇચ્છા, શક્તિ અને તૈયારીને જે-તે વસ્તુની માંગ કહે છે.

પ્રશ્ન ૨ - માંગ વિધેય એટલે શું ?

બે કે વધુ પરિબળ વચ્ચેના કારણ અને અસરના સંબંધને વિધેય કહે છે. માંગનું વિધેય જે-તે વસ્તુ અને સેવાની માંગ અને તેને અસરકર્તા પરિબળોનું કાર્યકારણ સંબંધ રજૂ કરે છે. જે નીચેના સમીકરણ દ્વારા દર્શાવી શકાય.

$$D_x = f(P_x, P_y, P_e, T, Y, U)$$

D_x = Demand of "x"
 f = Sing of Function
 P_x = Price of "x"
 P_y = Price of "y"
 P_e = expected future price
 T = Teaot and Preference
 Y = Income of consumer
 U = other factor

પ્રશ્ન ૩ - માંગનો નિયમ આકૃતિ અને અનુસૂચિ દ્વારા સમજાવો.

વસ્તુની કિંમતને અને માંગ વચ્ચેના સંબંધની સમજૂતી આપતા નિયમને માંગનો નિયમ કહે છે. જે આલ્ફ્રેડ માર્શલે રજૂ કર્યો હતો.

‘અન્ય પરિબળ પથાવત રહે તો વસ્તુની કિંમત ઘટતા માંગનું વિસ્તરણ થાય છે. જ્યારે કિંમત વધારતા માંગનું સંકોચન થાય છે.’ આમ વસ્તુની કિંમત અને માંગ વચ્ચે વ્યસ્ત સંબંધ છે.

→ ધારણા :

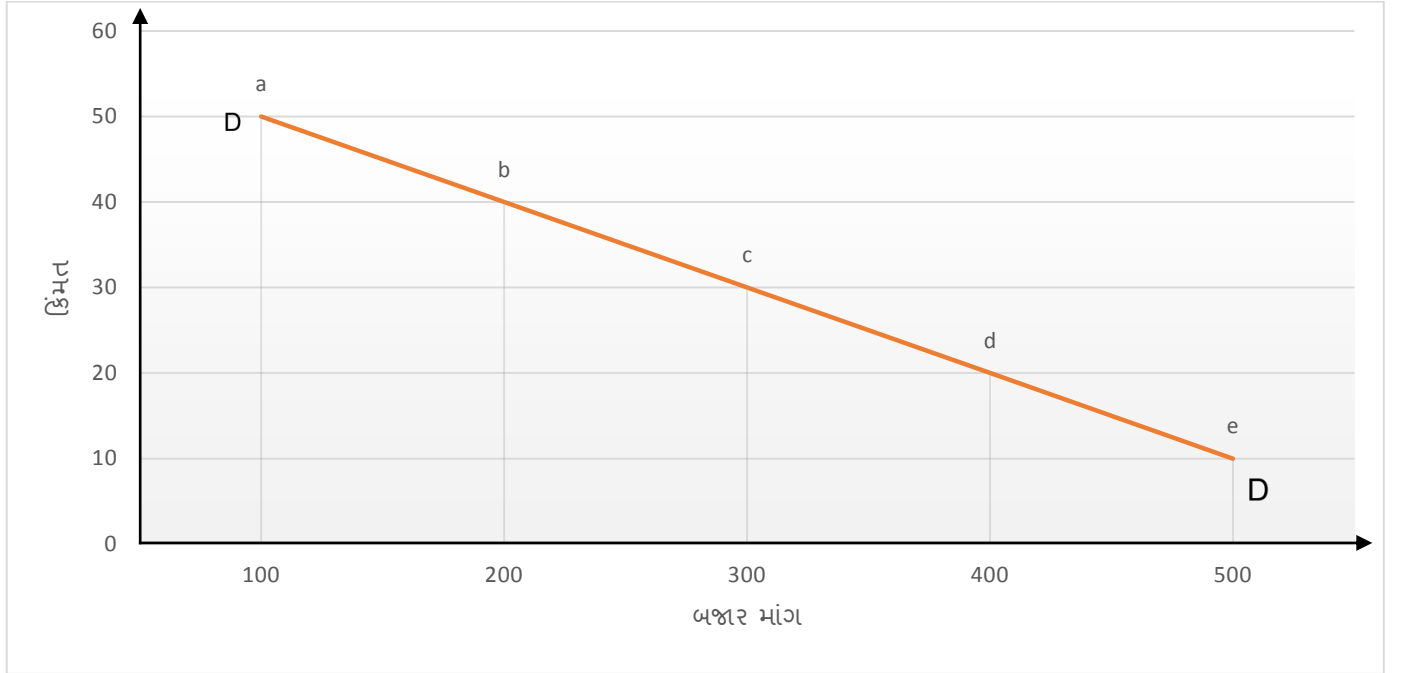
માંગનો નિયમ કિંમત સિવાયના માંગને અસરકર્તા પરિબળો સ્થિર રહે છે. તેવી ધારણા પર નક્કી થાય છે.

1. ગ્રાહકની અભિરૂચિ અને પસંદગી સ્થિર રહે છે.
2. અવેજી અને પુરક વસ્તુના ભાવ બદલાતા નથી.
3. ગ્રાહકની આવક સ્થિર રહે છે.
4. ભવિષ્યના ભાવની અટકળનો અભાવ છે.
5. વસ્તીનું પ્રમાણ સ્થિર રહે છે.

→ અનુસૂચિ :

કોઈ એક ગ્રાહક કોઈ ચોક્કસ સમયે જુદી-જુદી કિંમતે વસ્તુના કેટલા એકમ ખરીદવાની તૈયારી કરે તે દર્શાવતી યાદીને માંગની અનુસૂચિ કહે છે.

બિંદુ	બજારકિંમત	બજારમાંગ
A	50 ₹	100
B	40 ₹	200
C	30 ₹	300
D	20 ₹	400
E	10 ₹	500

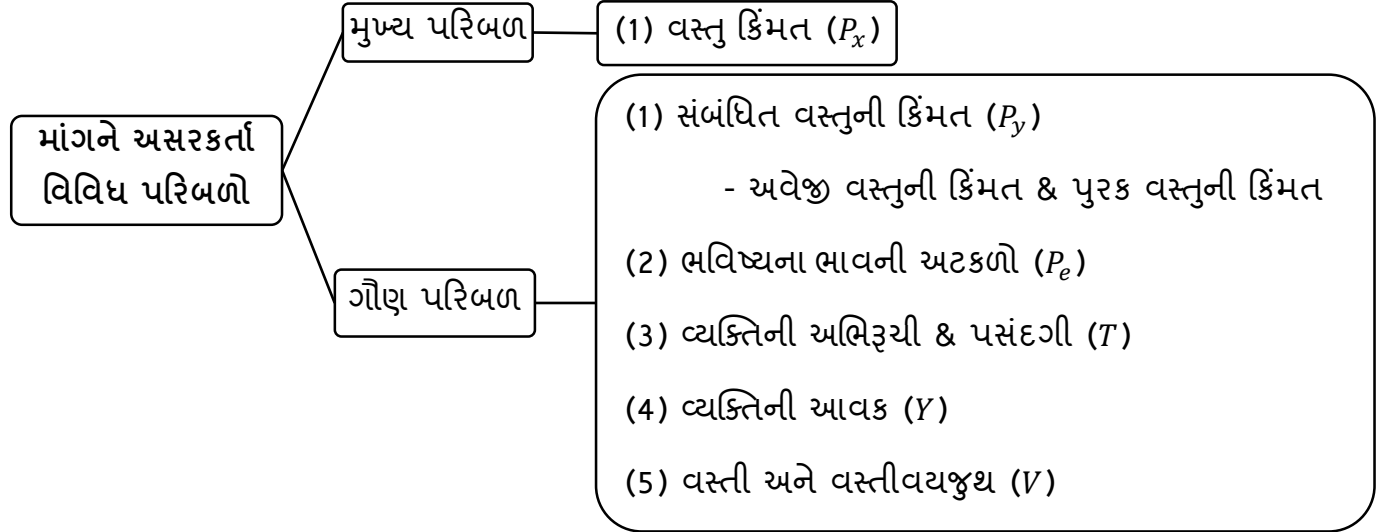

આકૃતિમાં x - ધરી પર વસ્તુની માંગ અને y - ધરી પર વસ્તુની કિંમત દર્શાવી છે. અનુસૂચિ મુજબ આકૃતિ દોરતા a,b,c,d,e, બિંદુ પ્રાપ્ત થાય છે. જેને જોડતા DD માંગરેખા પ્રાપ્ત થાય છે.

આકૃતિમાં a બિંદુ દર્શાવે છે કે 50 ₹ કિંમતે 100 એકમની માંગ હતી. b બિંદુ દર્શાવે છે કે 40 ₹ કિંમતે 200 એકમની માંગ હતી. જ્યારે e બિંદુ દર્શાવે છે કે 10 ₹ કિંમતે 500 એકમ માંગ હતી.

આમ, પ્રાપ્ત થતા તમામ બિંદુઓને જોડતા માંગરેખા મળે છે. જે ડાબી બાજુ ઉપર તરફથી જમણી બાજુ નીચે તરફ ગતિ કરે છે. એટલે કે ઋણ ઢાળ ધરાવે છે.

પ્રશ્ન 4 - માંગને અસરકર્તા વિવિધ પરિબલો સમજાવો.

➔ મુખ્ય પરિબલ :

(1) વસ્તુની કિંમત :

વસ્તુની કિંમત વસ્તુની માંગને અસરકરતી સૌથી અગત્યનું પરિબલ છે, કારણ કે વસ્તુની કિંમત વધતા વસ્તુ મોંઘી બને. પરિણામે માંગનું સંકોચન થાય છે. એનાથી વિરુદ્ધ વસ્તુની કિંમત ઘટતા વસ્તુ સસ્તી બને પરિણામે માંગનું વિસ્તરણ થાય છે. આમ વસ્તુની કિંમત અને માંગ વચ્ચે વ્યસ્તરૂપે સંબંધ છે.

➔ ગૌણ પરિબલ :

(1) સંબંધિત વસ્તુની કિંમત :

સામાન્ય રીતે વસ્તુ અન્ય વસ્તુ સાથે અવેજી કે પુરકતાના સંબંધથી જોડાયેલી હોય છે. આવી સંબંધિત વસ્તુની કિંમતમાં ફેરફાર થતા વસ્તુની માંગ પર અસર થાય છે.

(i) અવેજી વસ્તુની કિંમત :

એક વસ્તુના સ્થાને બીજી વસ્તુ જરૂરિયાત સંતોષવા માટે વાપરી શકાતી હોય તો તેવી વસ્તુને અવેજી વસ્તુ કહે છે.

દા.ત. - બે જુદી-જુદી કંપનીના ટી.વી. કે ફિજ.....

મુળ વસ્તુની કિંમતમાં ફેરફાર ન થાય અને તેની અવેજી વસ્તુની કિંમત ઘટે તો અવેજી વસ્તુ સસ્તી બનતા તેની માંગ વધે અને મુળ વસ્તુની માંગ ઘટે છે.

(ii) પુરક વસ્તુની કિંમત :

પુરક વસ્તુ એટલે જે-તે વસ્તુનો ઉપયોગ કરતા માટે જરૂરી એવી બીજી વસ્તુ.

દા.ત. - ગાડી અને પેટ્રોલ.....

મુળ વસ્તુની કિંમતમાં ફેરફાર ન થાય પણ પુરક વસ્તુની કિંમત વધે તો મુળ વસ્તુ અને પુરક વસ્તુ બંને એકબીજાથી જોડાયેલા હોવાથી પુરક વસ્તુ મોંઘી બનતા મુળવસ્તુની માંગ ઘટે છે.

(2) ભવિષ્યના ભાવની અટકળો :

ભવિષ્યમાં વસ્તુના ભાવ અંગેની અટકળો(ધારણા) વર્તમાનમાં વસ્તુની માંગને અસર કરે છે. જો ભવિષ્યમાં ભાવવધારાની ધારણા હોય તો વર્તમાનમાં લોકો ખરીદી વધારતા માંગ વધે છે, પરંતુ ભવિષ્યમાં

ભાવ ઘટવાની ધારણા હોય તો વર્તમાનમાં ખરીદી અટકાવી, ભવિષ્યમાં ઓછા ભાવે ખરીદીની ગણતરી મુકતા માંગ ઘટે છે.

(3) વ્યક્તિની અભિરૂચિ અને પસંદગી :

વ્યક્તિની અભિરૂચિ અને પસંદગી વસ્તુની માંગ પર અસર કરે છે. વ્યક્તિનો ગમો, અણગમો, શોખ-પસંદગી વસ્તુની માંગ પર અસર કરે છે.

દા.ત. - નાના બાળકોની અભિરૂચિ-પસંદગી રમકડામાં હોય જ્યારે પુખ્તવયના વ્યક્તિમાં પસંદગી બદલાવ છે.

(4) વ્યક્તિની આવક :

વ્યક્તિની આવક અને વસ્તુની માંગ વચ્ચે સીધો સંબંધ છે. ગ્રાહકની આવક વધતા, તેની ખરીદ શક્તિ વધતા માંગ વધે છે. અને આવક ઘટતા ખરીદ શક્તિ ઘટે જેથી માંગ ઘટે છે.

નિમ્ન ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓ અપવાદરૂપે હોવાથી વ્યક્તિની આવક વધવા છતાં તેની માંગ વધતી નથી.

(5) વસ્તી અને વસ્તીનું વયજુથ :

વસ્તીનું કદ અને વયજુથનું પ્રમાણ બદલાતા માંગમાં ફેરફાર થાય છે. માંગનો આધાર ગ્રાહકની સંખ્યા ઉપર છે. અને ગ્રાહકની સંખ્યા વસ્તીના કદ પર આધારિત છે.

દા.ત. - વસ્તીનું કદ વધતા અનાજની માંગ વધે છે.

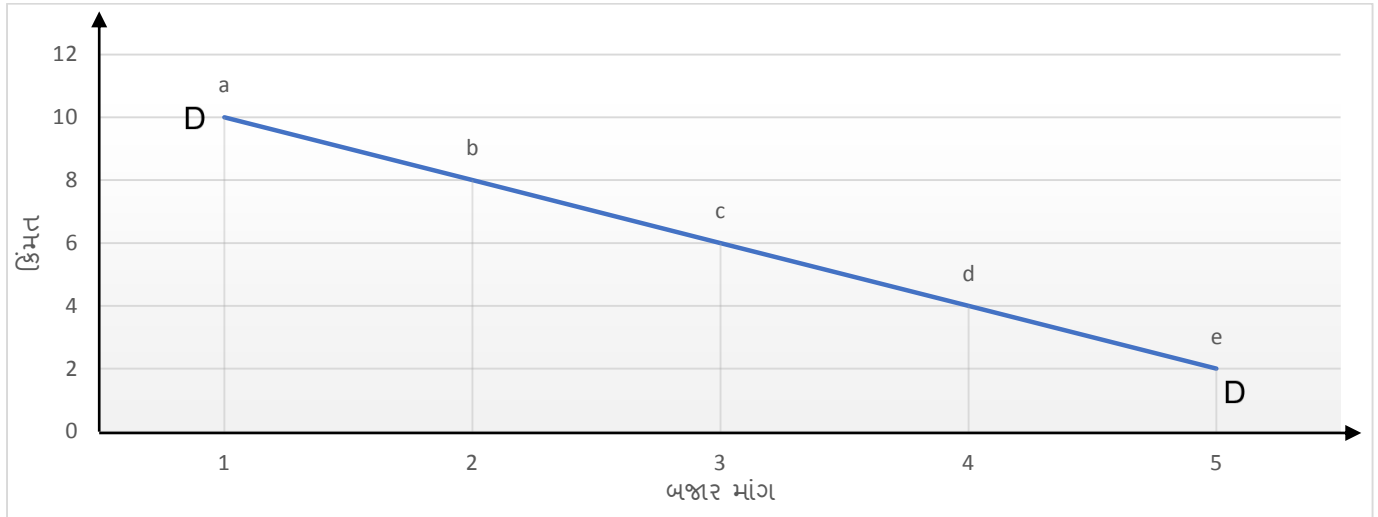
દેશની કુલ વસ્તીના વયજુથમાં ફેરફાર થાય તો જુદી-જુદી વસ્તુની માંગમાં ફેરફાર થાય છે.

દા.ત. - કુલ વસ્તીમાં બાળકોનું પ્રમાણ વધે તો રમકડા જેવી વસ્તુની માંગ વધે.

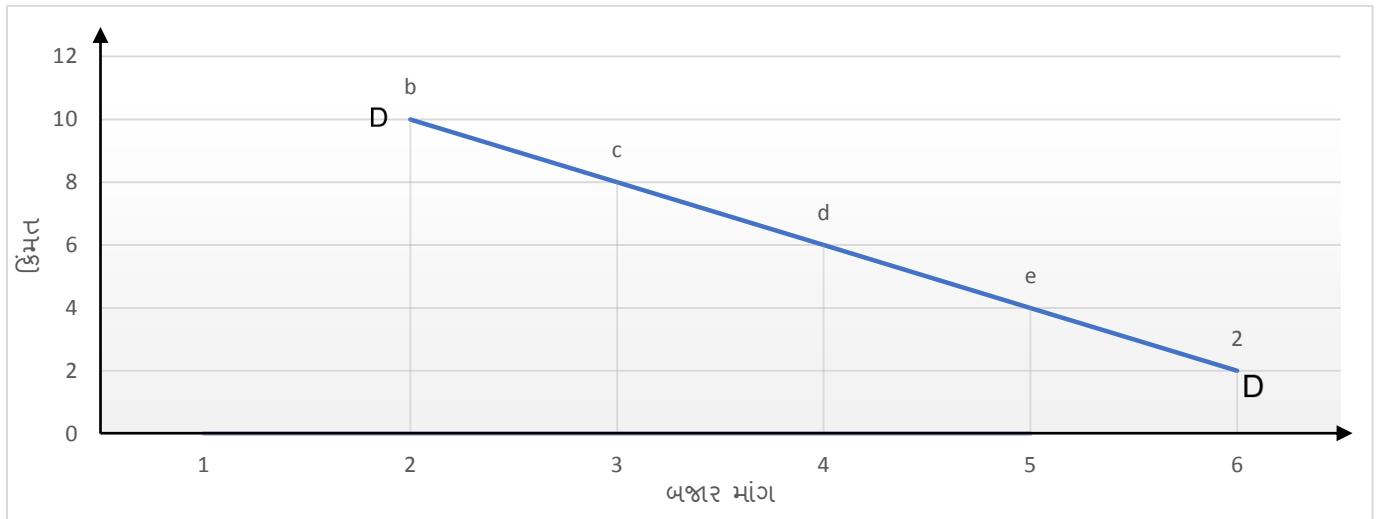
પ્રશ્ન 5 - વ્યક્તિગત માંગ અને બજાર માંગની સમજૂતી આકૃતિ સહિત આપો.

વ્યક્તિગત માંગ				બજાર માંગ	
➔ ચોક્કસ સમય દરમિયાન ગ્રાહક દ્વારા બજારમાં જુદી-જુદી કિંમતે થતી વસ્તુની માંગને વ્યક્તિગત માંગ કહે છે.				➔ બજારના તમામ ગ્રાહકો દ્વારા જુદી-જુદી કિંમતે થતી વસ્તુની માંગના સરવાળાને બજાર માંગ કહે છે.	
➔ વ્યક્તિગત માંગનો ખ્યાલ સંકુચિત હોવાથી આર્થિક વિશ્લેષણ માટે ઉપયોગી નથી.				➔ બજાર માંગનો ખ્યાલ વિસ્તૃત હોવાથી આ વિશ્લેષણમાં ઉપયોગી છે.	
કિંમત	મોન્ટુની માંગ	પિન્ટુની માંગ	ચિન્ટુની માંગ	બજાર માંગ	
10 ₹	1	2	3	6	
8 ₹	2	3	4	9	
6 ₹	3	4	5	12	
4 ₹	4	5	6	15	
2 ₹	5	6	7	18	

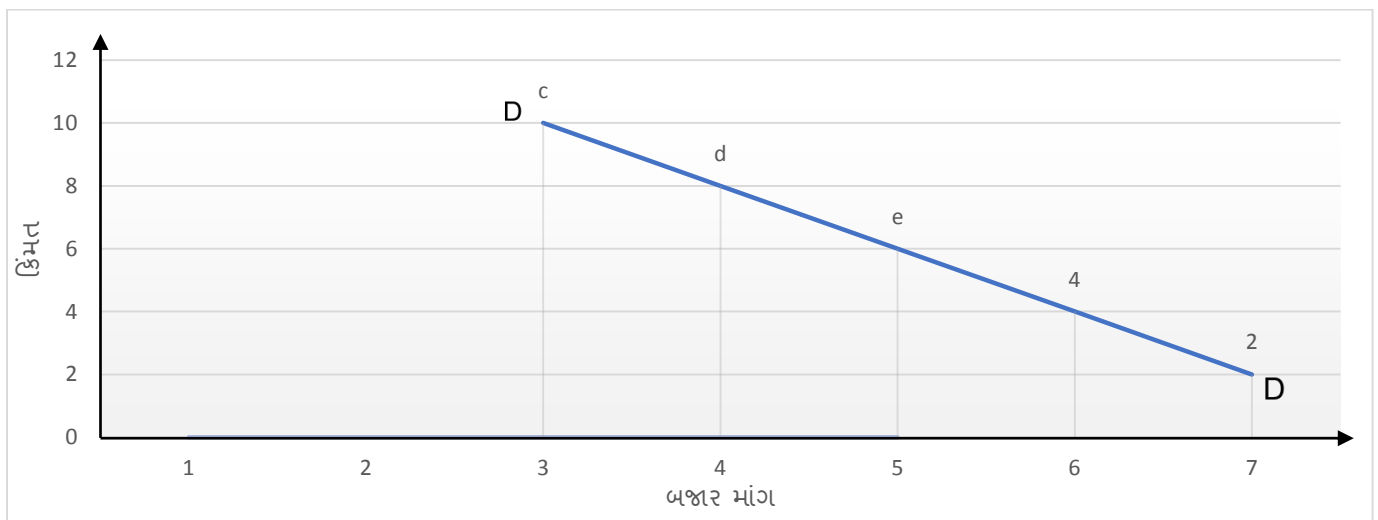
→ વ્યક્તિગત માંગ રેખા(A) :

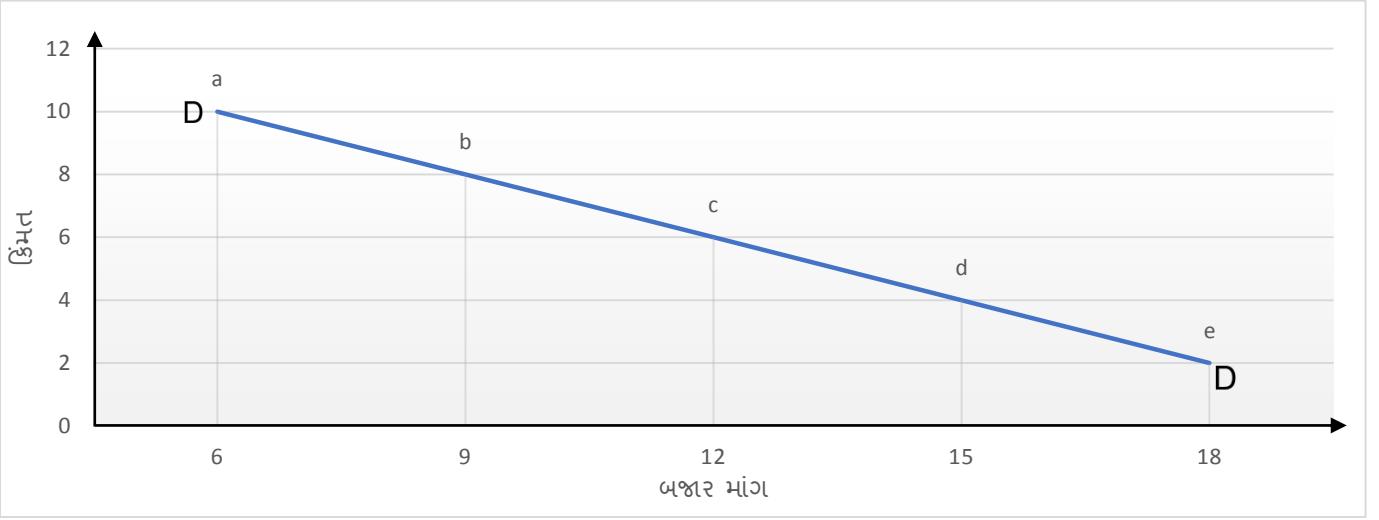
→ વ્યક્તિગત માંગ રેખા(B) :

→ વ્યક્તિગત માંગ રેખા(C) :

→ બજારમાંગની આકૃતિ :

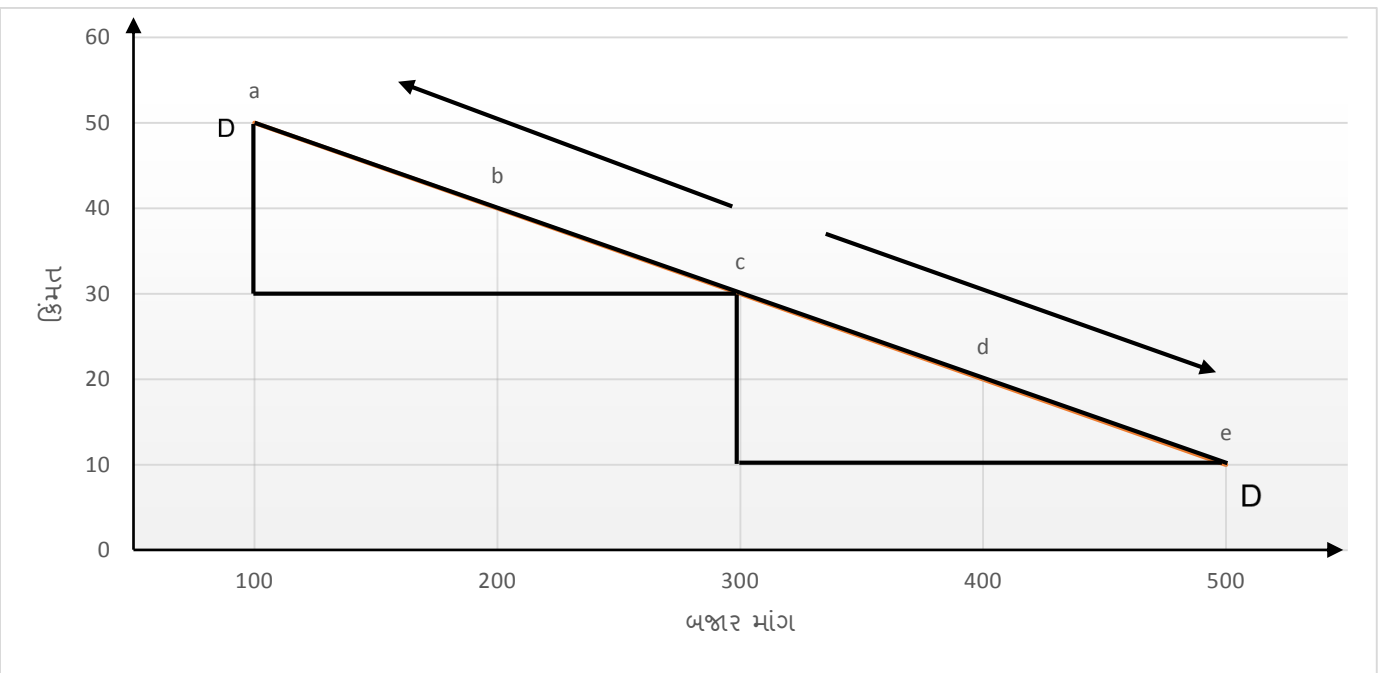
પ્રશ્ન 6 - માંગનું વિસ્તરણ-સંકોચન અને વધારો-ઘટાડો સમજાવો.

અન્ય પરિબળ યથાવત રહે અને વસ્તુની કિંમત ઘટતા માંગમાં વધારો થાય તેને માંગનું વિસ્તરણ અને કિંમત વધતા માંગમાં ઘટાડો થાય તેને માંગનું સંકોચન કહે છે.

જે કિંમતના ફેરફાર પર આધારિત છે.

→ અનુસૂચિ :

બિંદુ	બજારકિંમત	બજારમાંગ
a	50 રૂ	100
b	40 રૂ	200
C	30 રૂ	300
D	20 રૂ	400
E	10 રૂ	500

અનુસુચિમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે વસ્તુની કિંમત 30₹ હોય અને ઘટીને 10₹ થાય તો વસ્તુની માંગ 300 એકમથી વધી 500 એકમ થાય. જેથી સમતુલા બિંદુ c થી e તરફ માંગનું વિસ્તરણ દર્શાવે છે.

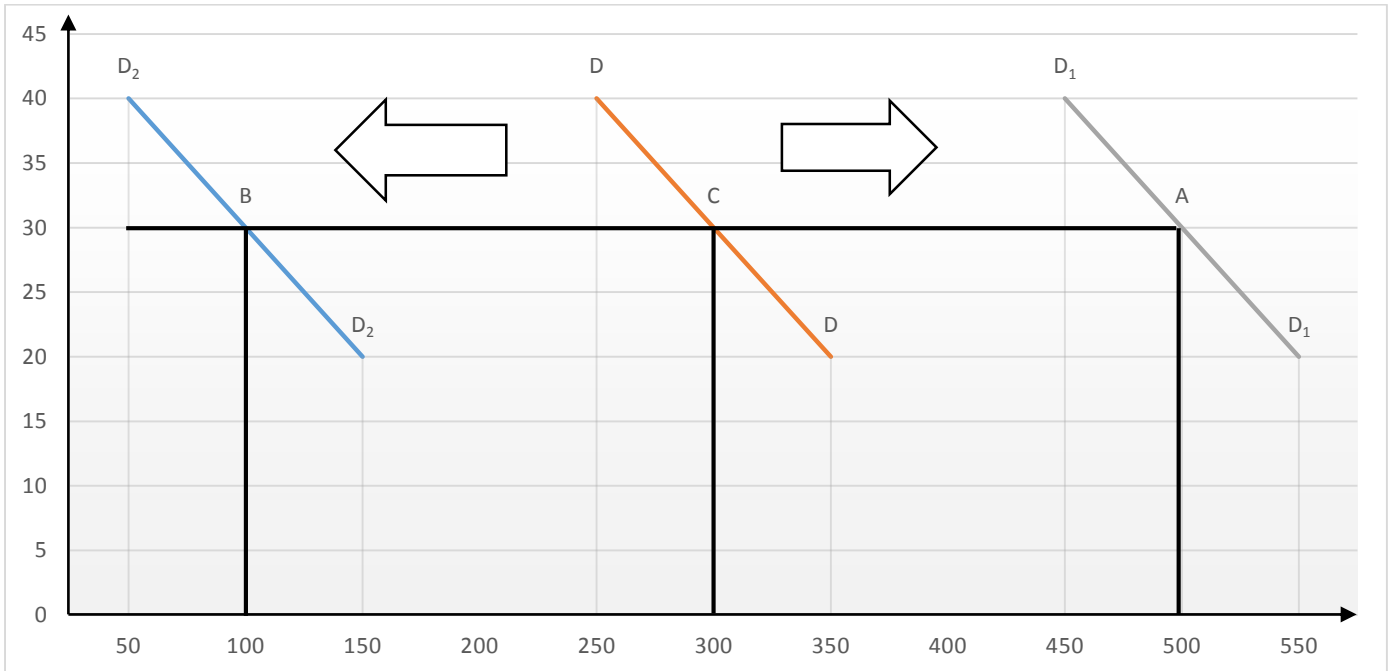
વસ્તુની કિંમત 30₹ થી વધીને 50₹ થાય તો માંગ 300 એકમથી ઘટીને 100 એકમનો થીય છે. બિંદુ C થી A તરફના ફેરફાર માંગનું સંકોચન દર્શાવે છે.

માંગ વિસ્તરણ મુળબિંદુથી નીચે તરફ અને સંકોચન મુળબિંદુથી ઉપર તરફ એક જ માંગ રેખા પર જોવા મળે છે.

➔ માંગમાં વધારો-ઘટાડો :

કિંમત યથાવત રહે અને અન્ય પરિબલનાં ફેરફારને કારણે માંગમાં વધે તેને માંગ વધારો અને માંગ ઘટે તો તેને માંગમાં ઘટાડો કહે છે.

ઘટાડો { $\left. \begin{array}{l} \text{ઘટે - ગ્રાહકની આવક - વધે} \\ \text{ઘટે - વસ્તી વયજુથ - વધે} \\ \text{વિક્ષ્ર - પસંદગી અભિરૂચિ - તરફેણ} \\ \text{ઘટવાના - ભવિષ્યના ભાવ - વધવાના} \end{array} \right\}$ વધારો

વસ્તુની કિંમત ₹30 સ્થિર રહે અને અન્ય પરિબલ પ્રેરિત માંગ વધીને 300 એકમની 500 એકમ થાય તો તે માંગનો વધારો દર્શાવે છે. જ્યાં D_1-D માંગરેખા અસ્તિત્વમાં આવે છે.

વસ્તુની કિંમત ₹30 હોય અને અન્ય પરિબલ પ્રેરિત માંગ ઘટીને 300 થી 100 એકમ થાય તો તે માંગનો ઘટાડો દર્શાવે છે. જ્યાં $D-D_2$ માંગરેખા અસ્તિત્વમાં આવે છે.

માંગ વધારો થતા માંગરેખા મુળ માંગ રેખાથી જમણી તરફ જ્યારે માંગ ઘટાડો થતા માંગરેખા મુળ માંગરેખાથી ડાબી તરફ સ્થાન બદલે છે. એટલે કે એક કરતા વધુ માંગરેખા જોવા મળે છે.

પ્રશ્ન 7 - આવક અસર અને અવેજી અસરનો અર્થ આપો.

→ આવક અસર :

કિંમત ઘટતા ગ્રાહકની ખરીદશક્તિમાં વધારો થાય છે. જેથી માંગ વધે છે તેને આવક અસર કહે છે.

ગ્રાહકની નાણાકીય આવક સ્થિર અને વસ્તુની કિંમતમાં ઘટાડો થાય તો ગ્રાહકની ખરીદશક્તિ વધવા પામે છે. જેની ગ્રાહકની વાસ્તવિક આવક વધે છે. વાસ્તવિક આવક એટલે વસ્તુ કે સેવાના સંદર્ભમાં રજૂ થતી આવક.

ગ્રાહક 25₹ કિલોના ભાવે 4 કિલો અનાજ ખરીદવા ₹100 ખર્ચવા તૈયાર હોય પણ અનાજની કિંમત ઘટીને ₹20 કિલો થાય તો તે એક કિલો અનાજ વધુ ખરીદી શકે છે.

સાવ હલકા પ્રકારની વસ્તુની બાબતમાં આવક અસર નકારાત્મક હોય છે.

→ અવેજી અસર :

કોઈ એક મુળ વસ્તુની કિંમતમાં ઘટાડો થાય ત્યારે તેની અવેજી વસ્તુની તુલનામાં તે સસ્તી બને છે તેથી ગ્રાહક અવેજી વસ્તુની માંગ ઘટાડી મુળ વસ્તુની માંગ વધારે તેને અવેજી અસર કહે છે.

ફોર્મલ પેન્ટ અને જીન્સ બંને એકબીજાની અવેજી વસ્તુ છે. જો જીન્સ પેન્ટની કિંમત ઘટે ત્યારે તેની અવેજી ફોર્મલ પેન્ટની કિંમત સ્થિર રહે તો ગ્રાહકને જીન્સ પેન્ટ સસ્તી લાગતા તે તેની માંગ વધારે છે.

પ્રશ્ન 8 - માંગના નિયમના અપવાદ સમજાવો.

જ્યારે કોઈ બાબત સામાન્ય સંજોગમાં નિયમની વિરુદ્ધ જાય ત્યારે તેને અપવાદ કહે છે. માંગના નિયમના અપવાદો નીચે મુજબ દર્શાવે શકાય.

(1) ગ્રાહકની પસંદગી :

ગ્રાહક જ્યારે અમુક વસ્તુ માટે પુર્વગ્રહ ધરાવતું હોય ત્યારે તેની કિંમત વધવા કે ઘટવા છતાં તે વસ્તુની માંગ પર કોઈ અસર થતી નથી.

દા.ત. - અમુક ચોક્કસ પ્રકારનું ટુથપેસ્ટ, નાહવાનો સાબુ, સિગારેટ વગેરે.....

(2) અત્યંત સસ્તી વસ્તુ :

મીઠું, દીવાસળી, ટાંકણી, સ્ટેપલર પીન વગેરે અત્યંત સસ્તી વસ્તુ હોવાથી તેને માંગનો નિયમ લાગુ પડતો નથી કારણ કે આવી વસ્તુની કિંમતમાં ફેરફાર થવા છતાં ગ્રાહકના ખર્ચવા પાત્ર નાણા પર કોઈ ખાસ અસર પડતી નથી. તેથી માંગ મોટેભાગે આવી વસ્તુ માટે સ્થિર રહે છે.

(3) હલકા પ્રકારની વસ્તુ :

બાસમતી ચોખાની તુલનામાં સાદા ચોખા, ચોખ્ખા ધીની તુલનામાં વનસ્પતિ ધી જેવી હલકી ગુણવત્તાવાળી વસ્તુને માંગનો નિયમ લાગુ પડતો નથી. આ વસ્તુ તરફ સૌપ્રથમ ધ્યાન ઇંગ્લેંડના અર્થશાસ્ત્રી સર રોબર્ટ ગીફને દોર્યું હતું. તેથી હલકી અથવા નિમ્ન ગુણવત્તાવાળી વસ્તુને ગીફને વસ્તુ કહે છે.

આવી વસ્તુ ગ્રાહક નબળી આર્થિક સ્થિતિને કારણે વાપરતો હોય છે. જો આવી વસ્તુની કિંમત ઘટે તો ગ્રાહકની વાસ્તવિક આવક વધતા ગ્રાહક તેની અવેજીમાં વપરાતી સારી ગુણવત્તાવાળી વસ્તુની માંગ વધારે છે.

દા.ત. - જુવાર જેવી વસ્તુની કિંમત ઘટતા ગ્રાહકની વાસ્તવિક આવક વધવાથી જુવારના સ્થાને માંગ ગ્રાહક વધારશે.

(4) પ્રતિષ્ઠામુલ્ય ધરાવતી વસ્તુ :

હિરા, મોતી, માણેક, સોનાના ઘરેણા, મોંઘી કાર જેવી પ્રતિષ્ઠામુલ્ય ધરાવતી વસ્તુમાં માંગનો નિયમ લાગુ પડતો નથી. કારણ કે આવી વસ્તુની કિંમત વધાતા ધનિક વર્ગ પોતાની પ્રતિષ્ઠા વધારવા આ વસ્તુની માંગ વધારે છે. જ્યારે આવી વસ્તુની કિંમત ઘટે તો તેનું પ્રતિષ્ઠામુલ્ય ઘટતું હોવાથી ધનિક વર્ગ તેની માંગ ઘટાડે છે.

પ્રશ્ન 9 - માંગની સાપેક્ષતા જણાવો.

માંગની સાપેક્ષતાને અંગ્રેજીમાં Elasticity of Demand કહે છે. માટે તેને સંજ્ઞામાં 'e / E' તરીકે દર્શાવાય છે.

માંગ એ કિંમતના ફેરફારના કારણે બદલાતી હોવાથી તેને આધારિત પરિબલ ગણવામાં આવે છે. જે સ્વતંત્ર પરિબલ નથી.

પ્રશ્ન 10 - માંગની મુલ્ય સાપેક્ષતા સમજાવો.

માંગનો નિયમ વસ્તુની કિંમતમાં થતો ફેરફાર દર્શાવી શકે છે. પરંતુ માંગમાં કેટલો ફેરફાર થયો તે દર્શાવી શકાતું નથી. માંગના નિયમની આ મર્યાદા દુર કરવા પ્રો. માર્શલે માંગની મુલ્ય સાપેક્ષતાનો ખ્યાલ રજૂ કર્યો છે.

→ અર્થ :

‘માંગની મુલ્ય સાપેક્ષતા એ વસ્તુની કિંમતમાં થતા ફેરફાર અને પરિણામે વસ્તુની માંગમાં થતા ફેરફાર વચ્ચેનો પ્રમાણાત્મક સંબંધ ધરાવે છે.’

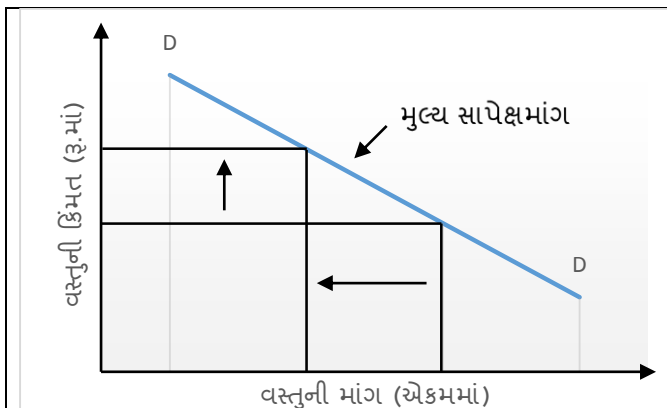
‘વસ્તુની કિંમતમાં થતા ફેરફારને કારણે માંગમાં થતા ફેરફારનું માપ અથવા ગુણોત્તર.’

→ સુત્ર :

$$\text{માંગની મુલ્ય સાપેક્ષતા} = \frac{x \text{ વસ્તુની માંગનો ટકામાં ફેરફાર}}{x \text{ વસ્તુની કિંમતનો ટકામાં ફેરફાર}}$$

પ્રશ્ન 11 - માંગની મુલ્ય સાપેક્ષતાના પ્રકારો જણાવો.

(A) મુલ્ય સાપેક્ષમાંગ : ($E_p > 1$)

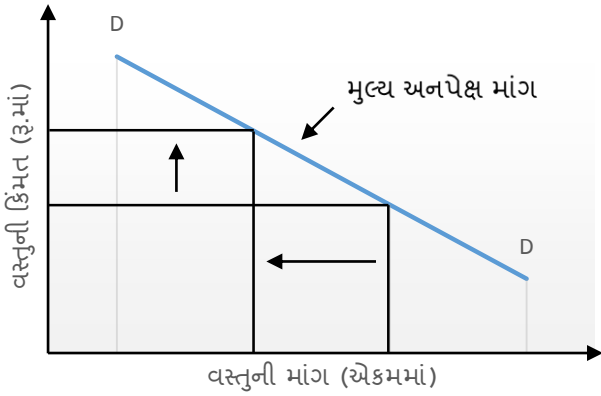

વસ્તુની કિંમતના ફેરફાર કરતા વસ્તુની માંગમાં થતો ટકાવારી ફેરફાર વધુ હોય તેને મુલ્ય સાપેક્ષ માંગ કહે છે.

સુત્ર : $\frac{6\%}{2\%} = 3 > 1$ હંમેશા તેનું મુલ્ય 1 થી વધુ હોય છે.

મોજશોખની વસ્તુ, આરામદાયક અને મનોરંજનની વસ્તુની સાથે આ પ્રકારો હોય છે.

(B) મુલ્ય અનપેક્ષ માંગ : ($E_p < 1$)

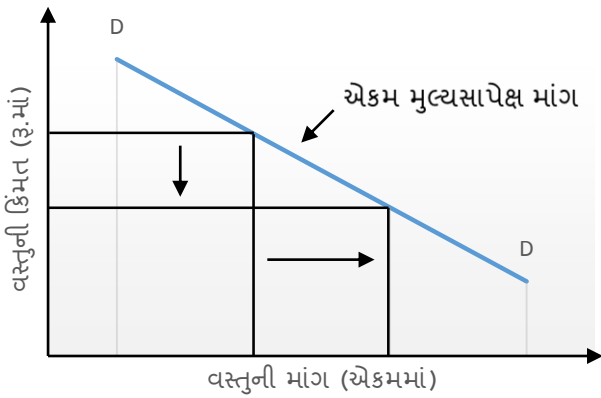

વસ્તુની કિંમતના ફેરફાર કરતા વસ્તુની માંગનો ટકા ફેરફાર ઓછો હોય તો તેને અનપેક્ષ માંગ કહે છે.

સુત્ર : $\frac{25\%}{50\%} = 0.5\% < 1$ હંમેશા તેનું મુલ્ય 1 કરતા ઓછું હોય છે.

જીવનજરૂરી વસ્તુની મુલ્ય સાથે આ પ્રકારની હોય છે.

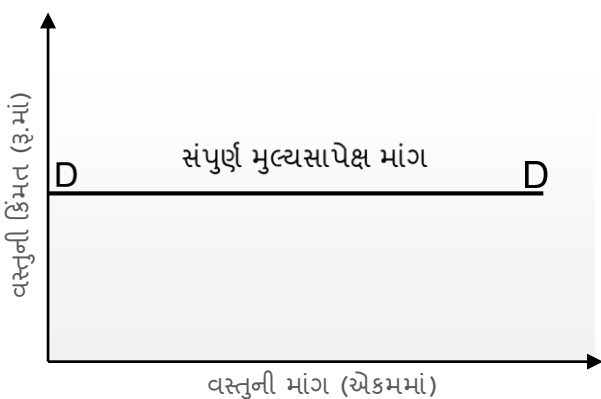
(C) એકમ મુલ્યસાપેક્ષ માંગ : ($E_p = 1$)

વસ્તુની કિંમતમાં થતો ટકાવારી ફેરફાર અને વસ્તુની માંગમાં થતો ટકાવારી ફેરફાર એકસમાન હોય તો તેને એકમ મુલ્ય સાપેક્ષ માંગ કહે છે.

સુત્ર : $\frac{50\%}{50\%} = 1$ હંમેશા તેનું મુલ્ય 1 હોય છે.

(D) સંપૂર્ણ મુલ્યસાપેક્ષ માંગ : ($E_p = \infty$)

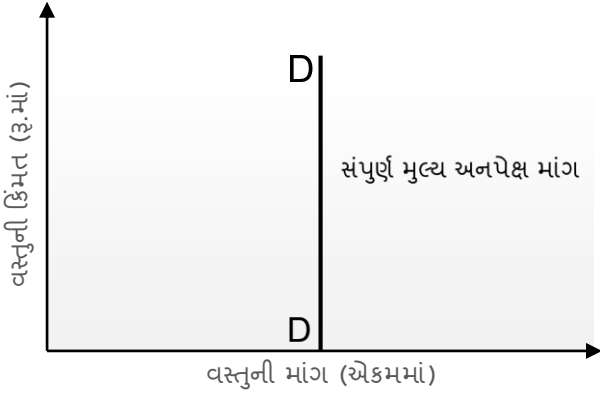

જ્યારે વસ્તુની કિંમત સજીવો / સામાન્ય ફેરફાર થતા વસ્તુની માંગમાં અમાપ કે અનંત ફેરફાર થાય તો તેને સંપૂર્ણ મુલ્ય સાપેક્ષ માંગ કહે છે.

સુત્ર : $\frac{\infty}{10\%} = \infty$ તેનું મુલ્ય હંમેશા અમાપ મળે છે.

માંગરેખા આડી ધરી x ને સમાંતર હોય. આવા પ્રકારની માંગ વાસ્તવમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી, પરંતુ પૂર્ણ હરિફાઇવાળા બજારની સમજૂતી આપવા આ ખ્યાલ જરૂરી છે.

(E) સંપૂર્ણ મુલ્ય અનપેક્ષ માંગ : ($E_p = 0$)

વસ્તુની કિંમતમાં ગમે તેટલો ફેરફાર થતા છતાં તેની માંગમાં બિલકુલ ફેરફાર ન થાય તેને સંપૂર્ણ મુલ્ય અનપેક્ષ માંગ કહે છે.

સુત્ર : $\frac{0}{10\%} = 0$ તેનું મુલ્ય હંમેશા શૂન્ય મળે છે.

માંગરેખા ઊભી ધરી y ને સમાંતર હોય છે.

પ્રશ્ન 12 - માંગની પ્રતિમુલ્ય સાપેક્ષતાનો ખ્યાલ આપો.

વસ્તુઓ એકબીજાની અવેજી કે પુરકતા દ્વારા જોડાયેલી હોય છે.

‘અન્ય પરિબળ યથાવત રહેતા સંબંધિત વસ્તુની કિંમતના ફેરફારને કારણે મુળવસ્તુની માંગમાં થતા ફેરફારના ગુણોત્તરને માંગની પ્રતિમુલ્ય સાપેક્ષતા કહે છે.’

એક વસ્તુની કિંમતમાં ફેરફાર થતા બીજી વસ્તુની માંગ પર કેવી અસર થાય છે તે માપવા પ્રતિમુલ્ય સાપેક્ષતાનો ખ્યાલ રજૂ થાય છે.

સુત્ર : માંગની પ્રતિમુલ્ય સાપેક્ષતા = $\frac{x \text{ વસ્તુની માંગમાં થતો ટકા ફેરફાર}}{y \text{ વસ્તુની કિંમતમાં થતો ટકા ફેરફાર}}$

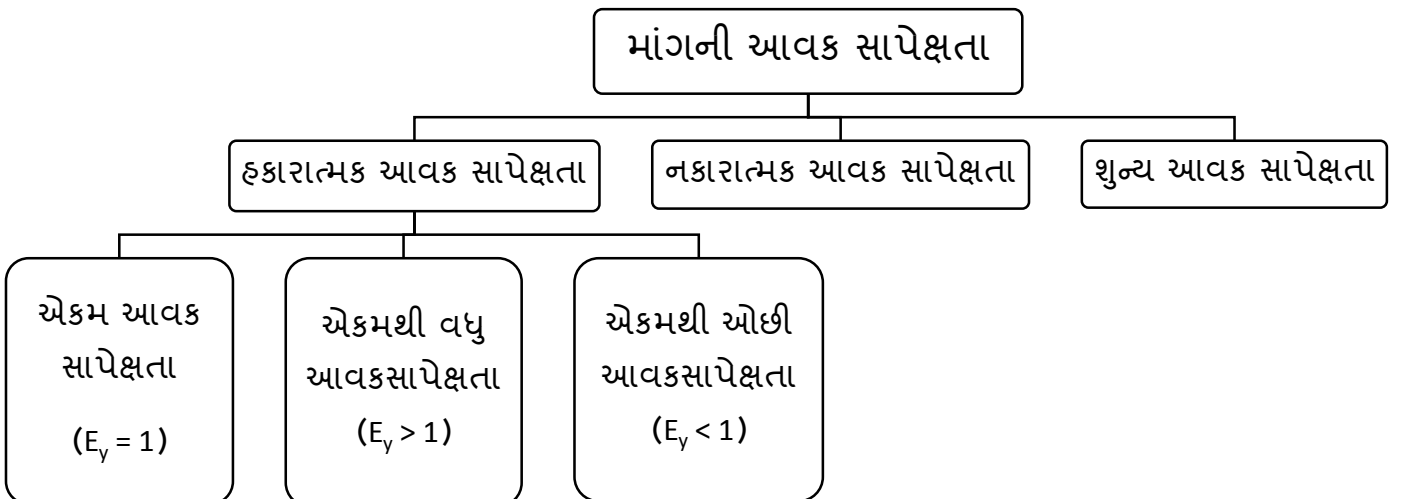
અવેજી વસ્તુ માટે પ્રતિમુલ્ય સાપેક્ષતા ધન જ્યારે પુરક વસ્તુ માટે પ્રતિમુલ્ય સાપેક્ષતા ઋણ અને સ્વતંત્ર વસ્તુ માટે પ્રતિમુલ્ય સાપેક્ષતા શૂન્ય હોય છે.

→ માંગની આવક મુલ્ય સાપેક્ષતા :

વ્યક્તિની આવકના ટકાવારી ફેરફાર અને માંગમાં થતા ટકાવારી ફેરફારના ગુણોત્તરનું માપ એટલે માંગની આવક મુલ્ય સાપેક્ષતા.

સુત્ર : માંગની આવક સાપેક્ષતા(E_y) = $\frac{\text{વસ્તુની માંગમાં થતો ટકાવારી ફેરફાર}}{\text{વ્યક્તિની આવકમાં થતો ટકાવારી ફેરફાર}}$

→ માંગની આવક સાપેક્ષતાના પ્રકારો :

(A) હકારાત્મક આવક સાપેક્ષતા :

વ્યક્તિની આવકમાં વધારો થતા માંગનો વધારો થાય અથવા આવકમાં ઘટાડો થાય તેને હકારાત્મક આવક સાપેક્ષતા કહે છે.

હકારાત્મક આવક સાપેક્ષતાના પેટાપ્રકાર

(1) એકમ આવક સાપેક્ષતા :

વ્યક્તિની આવકમાં થતો ફેરફાર અને માંગમાં થતો ફેરફાર એકસમાન હોય તેને એકમ આવક સાપેક્ષતા કહે છે. જેનું મુલ્ય 1 મળે.

(2) એકમથી વધુ આવક સાપેક્ષતા :

વ્યક્તિની આવકમાં થતો ફેરફાર વસ્તુની માંગમાં થતા ફેરફાર કરતા ઓછો હોય તેને એકમથી વધુ આવક સાપેક્ષતા કહે છે. જેનું મુલ્ય 1 થી વધુ મળે છે.

(3) એકમથી ઓછી આવક સાપેક્ષતા :

વ્યક્તિની આવકમાં થતો ફેરફાર વસ્તુની માંગમાં થતા ફેરફાર કરતા વધુ હોય તેને એકમથી ઓછી આવક સાપેક્ષતા કહે છે.

(B) નકારાત્મક આવક સાપેક્ષતા :

વ્યક્તિની આવકમાં વધારો થતા વસ્તુની માંગ વધે અથવા વ્યક્તિની આવકમાં ઘટાડો થતા વસ્તુની માંગ વધે તેને નકારાત્મક આવક સાપેક્ષતા કહે છે.

વનસ્પતિ ઘી, બાજરી, બરફી, કાપડ જેવી હલકા પ્રકારની વસ્તુની આવક સાપેક્ષતા નકારાત્મક હોય છે.

(C) શુન્ય આવક સાપેક્ષતા :

વ્યક્તિની આવકમાં ફેરફાર થાય પરંતુ વસ્તુની માંગમાં કોઈ જ ફેરફાર ન થાય તેને શુન્ય આવક સાપેક્ષ માંગ કહેવાય.

દીવાસળી, ટાંચણી, મીઠું, સ્ટેપલર પીન જેવી અત્યંત સસ્તી વસ્તુની માંગ આ પ્રકારની સાપેક્ષતા ધરાવે છે.

પ્રશ્ન 13 - માંગની મુલ્ય સાપેક્ષતા માપવાની કેટલી પદ્ધતિ છે ? કઈ કઈ ?

→ માંગની મુલ્ય સાપેક્ષતા માપવાની ત્રણ જુદી જુદી પદ્ધતિ છે. જે નીચે મુજબ છે.

(1) ગુણોત્તરની રીત

(2) કુલ ખર્ચની રીત

(3) ભૌમિતિક રીત

